

higher educational establishment; using variational methods and forms of vocational training students to operate interactive technologies in the study of normative and special courses).

Key words: professional training, knowledge, abilities, skills, interactive technologies, conditions.

Н. П. ГОНЧАР

г. Хмельницький

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассмотрены различные подходы к определению понятия «профессиональная подготовка». Проанализированы знания, умения и навыки как категории выражение целей обучения. Представлены особенности развития современного ребенка дошкольного возраста. Определены интерактивные технологии как один из путей профессиональной подготовки будущих воспитателей в высших учебных заведениях. Представлены организационно-педагогические условия реализации интерактивных технологий в учебно-воспитательном процессе вуза (оптимизация педагогического взаимодействия преподавателя и студента на основе надлежащей интеракционной культуры; внедрение самоуправляемого обучения в процесс профессиональной подготовки будущих воспитателей; создание необходимого материально-технического обеспечения процесса использования интерактивных технологий в учебно-воспитательном среде высшего учебного заведения; вариативное использование методов и форм профессиональной подготовки студентов к оперированию интерактивными технологиями в процессе изучения нормативных и специальных курсов).

Ключевые слова: профессиональная подготовка, знания, умения, навыки, интерактивные технологии, условия.

Стаття надійшла до редколегії 05.08.2015

УДК 37.013.42:316.62

Л. ГРИЦЮК, А. В. ЛЯКІШЕВА

м. Луцьк

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРОФЕСІЙНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

У статті розкрито теоретичні засади вивчення особливостей соціальної поведінки особистості та роль таких досліджень у соціально-педагогічному вимірі.

Актуальність теми зумовлена необхідністю поглибленого вивчення характеристик соціальної поведінки у період кардинальних перетворень в українському суспільстві.

Метою статті є аналіз сучасних наукових підходів до вивчення сутності феномену соціальної поведінки задля можливостей їх використання у вирішенні соціально-педагогічних проблем.

Завдання статті: визначити наукові напрями вивчення сутнісних особливостей соціальної поведінки; розкрити значення проведених досліджень для підвищення результативності соціально-педагогічної діяльності.

Ключові слова: соціальна поведінка, соціальні норми, мотиви, цінності, соціальна роль, особистість, позитивно спрямована поведінка.

Трансформаційні процеси, що мають місце в сучасному українському суспільстві, зумовлюють як негативні (поглиблення духовної кризи, відмова від стійкої системи звичних та усталених цінностей), так і позитивні явища. Серед останніх провідна роль нале-

жить зміні в суспільній свідомості поглядів на роль особистості в соціумі: у дихотомії «особистість – суспільство» спостерігається зміщення акцентів – особистість стає головним компонентом соціальних процесів, окрема людина вже не розглядається як складова

соціального механізму, а постає найвищою соціальною цінністю. У цьому контексті підвищується інтерес до проблем соціальної поведінки, привертаючи увагу дослідників різних галузей наукового знання. І хоча інтерес до категорії «поведінка», намагання пояснити її сутність були присутні ще у творчій спадщині мислителів Стародавньої Греції, зокрема античних філософів Демокрита, Сократа, Геракліта, Платона, Аристотеля і в наш час залишаються актуальними і непізнаними ряд проблем означеного феномену. Сучасні учені прагнуть з'ясувати причини, які спонукають людину виявляти за конкретних умов ту чи іншу активність, визначити механізми, що регулюють її соціальну поведінку.

Активізація уваги до питань соціальної поведінки тісно пов'язана з розвитком таких наук, як фізіологія, психологія, соціологія, педагогіка, соціальна педагогіка, кожна з яких оперувала категорією поведінки відповідно до вимог своєї наукової галузі. Вагомий внесок у розробку проблеми соціальної поведінки особистості зробили такі відомі психологи, як В. Бехтерев, Л. Божович, Л. Виготський, С. Рубінштейн, які наголошували на її зумовленості як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, і визначали цей феномен як розумний, свідомо опосередкований тип поведінки, властивий лише людині.

Вивчення мотивів соціальної поведінки, способів їх формування під впливом зовнішніх умов життєдіяльності людини стало предметом наукових пошуків П. Анохіна, В. Асеєва.

У наукових джерелах вагома увага надається розкриттю соціальної поведінки в контексті соціального буття людини (С. Комарова, Р. Шаміонов). Наголошується на тому, що означене буття передбачає насамперед активність індивіда у його життєвому просторі, здатність відчувати й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в навколишньому світі, обираючи відповідні типи соціальної поведінки. Дослідженню методологічних засад соціально-психологічного аналізу механізмів соціальних норм на рівні свідомості та поведінки особистості присвячено праці М. Бобньової, Л. Борзинової, В. Водзинської, В. Каюрова, А. Лобанової, В. Магуна, Г. Саганенка, А. Тюкова та інших.

Теоретико-прикладний аспект соціальної поведінки вивчали Н. Панова, Н. Пилат, О. Скар, А. Лучінкіна, Л. Бенько, А. Стрелкова, О. Литвиненко та ін. Ці дослідження дають змогу здійснити поглиблене вивчення соціально-педагогічних умов формування соціальної поведінки особистості.

Мета статті – проаналізувати сучасні наукові підходи до вивчення сутності феномену соціальної поведінки задля можливостей їх використання у вирішенні соціально-педагогічних проблем.

Кожна людина живе і діє у певному соціальному середовищі, соціальному оточенні. Саме соціальна зумовленість діяльності людини, її зв'язок і взаємодія з навколишнім соціальним світом і є тими факторами, які перетворюють людину з біологічної одиниці на соціальну, тобто на особистість. Особистість відзначається самостійністю у вчинках, здатна нести за них відповідальність і розв'язувати проблеми, контролювати свою поведінку.

Серед проблем, пов'язаних із дослідженням соціальної поведінки, особливе місце посідають питання про роль особистості у системі соціальних взаємодій. Їх важливість зумовлена тим, що положення особистості в системі суспільних зв'язків визначає характер соціальної системи, динаміку її розвитку і в кінцевому рахунку її історичну перспективу. Особистість стає повноправним суб'єктом суспільного життя лише в тому випадку, коли в самій структурі суспільства закладені засади і гарантії суверенності особистості, можливості прояву нею соціальної поведінки. Тобто йдеться про наявність тісного взаємозв'язку між суспільними нормами і характером поведінки людини.

У дослідженні М. Бобньової розкриваються методологічні і теоретичні засади соціально-психологічного аналізу механізмів дії соціальних норм на рівні свідомості і поведінки особистості, здійснено аналіз особливостей психологічних і соціально-психологічних закономірностей нормативної поведінки людини, виявлено специфіку, можливості та завдання емпіричного соціально-психологічного вивчення соціальних норм і закономірностей соціальної поведінки індивіда. Проведений М. Бобньовою аналіз специфіки

соціальних норм як засобів соціальної регуляції поведінки, дав їй змогу розробити й апробувати в спеціальному дослідженні методи, методики, прийоми і процедури вивчення соціальних норм і механізмів поведінки, отримати оригінальні дані щодо закономірностей нормативної поведінки [4]. Внаслідок досліджень виявлено, що серед механізмів регулювання соціальної поведінки першість належить соціальним нормам, які безпосередньо впливають на вибір індивідом нормативної поведінки.

Вивченню мотивів, що покладаються в основу соціальної поведінки, присвячена праця В. Асеєва, який стверджує, що їх формування може відбуватися двома способами. Перший спосіб полягає в тому, що умови діяльності і взаємовідносин, які виникають стихійно або створюються спеціально, «вибірково актуалізують окремі ситуативні спонук, які за системної активізації поступово зміцнюються і переходять у більш стійкі мотиваційні утворення. При цьому вони спираються на природне динамічне посилення тих спонук, які слугують першопочатком, вихідним моментом формування бажаної спрямованості мотивації» [1, 23]. У цьому випадку основним способом формування мотивів соціальної поведінки названо зміну зовнішніх умов життєдіяльності індивіда, які й детермінують характер його поведінки.

За другого способу відбувається засвоєння індивідом поданих у готовій «формі» спонук, цілей, ідеалів, змісту спрямованості особистості, які, відповідно до задуму, мають у нього сформуватися, і поступово перетворитися із зовнішньоприйнятих у внутрішньоприйняті та реально діючі. У цьому разі необхідно спиратися на штучну змістовно-смыслову перебудову діючої системи мотивацій. Але, як зазначав В. Асеєв, і в першому, і в другому випадку наявні певні обмеження щодо результативності досягнення поставлених цілей. У першому випадку – це невпевненість у формуванні саме тих мотивів, які необхідні для реалізації соціально схвалюваної поведінки, навіть за умов спеціально організованої діяльності; у другому – небезпека суто формального, не підкріпленого конкретними діями засвоєння бажаних спонук [1].

Отже, констатує дослідник, для формування соціально значущих мотивів поведінки необхідно насамперед формувати свідомість і самоконтроль власних мотивів, їхню ієрархізацію, забезпечувати підпорядкування мотивів більш низького рівня більш високим. Тим більше, що «формування себе як сильної, вольової особистості, здатної долати як внутрішні психологічні перепони, так і зовнішні, значною мірою стає самоціллю діяльності в підлітковому та юнацькому віці» [1, 53].

Соціальна поведінка тісно пов'язана з наявною в особистості системою цінностей. Одні з них мають для неї більш суб'єктивне значення, інші – менше. Наявні цінності взаємодіють із властивими людині матеріальними та духовними потребами, які здебільшого різняться між собою мірою вираженості. Коли зовнішні фактори втрачають стимулююче значення, поведінка людини, яка звикла підпорядковуватися зовнішньому впливу і контролю, стає імпульсивним подразником. Її мотиви не усвідомлюються, а отже, відсутній внутрішній механізм її регулювання.

Як особливу форму соціальної поведінки, що пов'язана з певними соціальними нормативними функціями особистості й закріплена у відносно стійких поведінкових моделях, вирізняє рольову поведінку П. Горностаї. Подаючи її характеристику, він стверджує, що це «одна з важливих форм соціальної поведінки особистості, якщо не найважливіша. Соціальна функція і поведінкові моделі зазвичай віддзеркалюються в позиціях соціальних структур, в які включені учасники рольової взаємодії». Рольова поведінка, на його переконання, може бути пов'язана з будь-яким видом соціальної поведінки [6, 37]. Водночас будь-яка соціальна роль, не є жорстко фіксованою схемою поведінки, дії у межах соціальної ролі залежать від індивідуальних особливостей людини.

На думку М. Ярушкіна та Н. Сатоніної, до факторів, які впливають на вибір людиною відповідальної поведінки в групі, належать, по-перше, згуртованість колективу і сформованість групових норм. Саме рівень згуртованості значною мірою визначає міру групового тиску і прояв конформності з боку кожного учасника групи. Стаючи членом згуртова-

ної групи, індивід може відчувати страх бути відторгненим нею. Тому люди схильні дотримуватися групових норм [10]. Звідси робиться висновок, що групи можуть справляти потужний тиск на індивідів, спонукаючи їх до зміни своєї поведінки та атиюдів згідно з прийнятими в них стандартами. Такі зміни поведінки є особливо характерними для референтних груп, належність до яких має для індивіда важливе значення. Вони справляють вагомий вплив на індивідуальну, відповідальну з їхнього погляду, поведінку, породжуючи таким чином конформність поведінки індивіда. Усе це, на переконання дослідників, може породжувати соціальні страхи, які базуються на невпевненості особистості у власних можливостях і достоїнствах, на побоюваннях того, що оточуючі можуть засудити, образити тощо [10].

Разом з тим, досліджуючи соціальну поведінку Т. Спіріна довела, що якими б «не були об'єктивні умови та соціальні детермінанти, людина здатна сама вибудувувати лінію своєї долі, поводячись певним чином щодо соціального світу» [7]. Таким чином у процесі дій конкретна особистість виявляє себе творцем власного буття. Будь-яка людина не народжується суб'єктом, а стає ним виокремлюючи себе з навколишньої дійсності та протиставлення себе їй як об'єкта впливу. Бути суб'єктом – найважливіша якість людини, яка зумовлює її соціальну поведінку.

На особливу увагу учених і практиків, які займаються проблемами соціальної педагогіки, заслуговує обґрунтована Т. Спіріною особистісно орієнтована модель управління соціальною поведінкою, що передбачає принципове зміщення суспільних пріоритетів у бік людини, індивіда, особистості. Ця модель відмовляється від трансформації відомих раніше способів регулювання, а пропонує нову форму управлінських відносин. Вона передбачає, поперше, орієнтир на людину не як на сукупність соціальних ролей, а як на особистість; по-друге, визнає пріоритет індивідуального, знімаючи тим самим відчуження індивіда від суспільства; по-третє, стверджує зміну традиційних принципів управління: «нормативність», «контроль», «стабільність» – на «партнерство», «гуманність», «згоду». Основним принципом особистісно орієнтованої моделі

регулювання соціальної поведінки визначено комунікативність як механізм актуалізації суб'єктності людини. Ключовим елементом моделі названо цінності, які впорядковують навколишню соціальну дійсність і сприяють гармонійному розвитку соціальних відносин. До таких цінностей Т. Спіріна залічує зразки соціальної поведінки.

Кризовий стан, що охопив усі сфери сучасного суспільного життя, водночас продукує суперечливі умови соціалізації особистості. Особливість ситуації, що склалася, на погляд Н. Голубкової, полягає в тому, що молоді люди перебувають в умовах, які вимагають від них самостійного вибору моделей поведінки, оволодіння механізмом макросоціалізації, який давав би їм змогу формувати перспективні моделі соціальної дії, нівелювати неефективні та придушувати асоціальні поведінкові акти. Розкриваючи процедуру та результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення основних характеристик соціальної поведінки учнівської молоді, дослідниця акцентує на таких із них, як: соціальне самопочуття (відображення соціально-психологічного освоєння індивідом змін, що мають місце у суспільстві), ставлення до соціального та соціально-психологічного фону (комфортне чи дискомфортне середовище), відчуття та психологічні стани, що набувають прояву в почуттях упевненості, надії на майбутнє, в бажанні діяти або в почуттях страху, безнадії, тривоги, невпевненості, апатії; соціальна ідентифікація (пошук ідентичності, що визначає сукупність стереотипів соціальної поведінки); ціннісні пріоритети; типи поведінки. Робиться висновок, що утвердження в студентському середовищі суперечності між ціннісно-нормативною структурою, в якій спостерігається посилення орієнтацій на «раціонально-ринкові цінності» та зразки поведінки, та індивідуальною поведінкою особистості в межах молодіжної субкультури, яка в умовах масової соціальної аномалії відтворює й посилює різні форми асоціальних типів поведінки [5].

Як зазначає А. Стрелкова, сьогодні серед української молоді досить поширеними є тенденції девіантної поведінки, пов'язані насамперед з безконтрольним вживанням тютюнових, алкогольних виробів, з веденням

ранніх, безладних і небезпечних статевих стосунків. Це, на її переконання, є наслідком недостатньої сформованості у молодих людей ціннісних настановлень позитивно спрямованої поведінки. Однією з вразливих категорій названо студентів, які, «вийшовши з усталеного соціального середовища (сім'ї, школи), з-під постійного контролю, не відразу можуть адаптуватися до нових умов, нової соціальної ролі, що часто призводить до асоціальних вчинків, позицій, поведінки» [8, 1–2]. Позитивно спрямовану поведінку, яку необхідно свідомо формувати А. Стрелкова визначає як поведінку особистості, що відповідає суспільним нормам і соціальним очікуванням, ґрунтується на системі загальнолюдських цінностей та є ознакою соціалізованості особистості [8, 13].

На необхідності зосередження уваги на формуванні у студентів соціально прийнятної поведінки настоюють І. Черемушнікова та С. Нотова, мотивуючи це характерним для сьогодення посиленням схильності молоді до різних девіацій. Особливо гостро ця проблема простежується у студентському середовищі. Збільшення кількості студентів з девіантною поведінкою зумовлено зростанням кількості провокуючих факторів, які спричинюють формування відхилень у поведінці. Як наслідок, простежується не лише «прогресуюче відчуження, підвищена тривожність, духовне спустошення молоді, а й прояви в поведінці цинізму, жорстокості, агресивності» [9, 124].

Ґрунтуючись на результатах діагностики, І. Черемушнікова та С. Нотова запропонували модель зниження агресивності студентів, яка охоплює три етапи: 1) розвиваюча психодіагностика; 2) програма формування здорового життєвого стилю студентів; 3) психологічна підготовка, спрямована на виховання вольових якостей витримки і самоволодіння, а також саморегуляції психічних станів.

Вивчаючи особливості віктимної поведінки студентів, Т. Баширова виокремлює низку факторів, які зумовлюють її формування, а саме: відсутність світоглядних засад для соціально-культурної та особистісно-професійної ідентифікації, невизначеність життєвої перспективи, високий рівень маніпулятивного впливу агентів соціалізації, негативний вплив мікросоціуму, зокрема деяких напря-

мів молодіжної субкультури, втрата активної життєвої позиції. Щодо самого поняття «віктимна поведінка», під ним розуміється така, що відхиляється від норм безпечної поведінки, зумовлюється характерологічними особливостями та деформацією ціннісно-мотиваційної складової особистості, внаслідок яких особистість набуває схильності стати жертвою негативних факторів середовища.

Проведене Т. Башировою експериментальне дослідження дало їй змогу виокремити ключові особливості особистості студентів, схильних до віктимної поведінки:

- 1) зниження критичності, послідовності в ухваленні рішень і здатності прогнозувати ситуацію за законами логіки;
- 2) зниження рефлексивності, недостатність розуміння власних мотивів і поведінки, зниження усвідомленості своїх позицій;
- 3) зниження відповідальності за те, що відбувається, байдуже ставлення до обов'язків;
- 4) зниження емоційно-поведінкового контролю;
- 5) зниження особистісних захистів, унаслідок чого вивищується схильність до представлення себе в негативному образі [2].

Звертаючись до вивчення особливостей функціонування студентської групи, зокрема її соціально-психологічного аспекту який позначається на поведінці студентів, Л. Бенько доходить висновку, що групи здійснюють вплив на всіх своїх членів, навіть тих, які уникають прийнятих групових норм. Це здійснюється для забезпечення досягнення групою її цілей, збереження себе як цілісності, надання допомоги кожному її учаснику у виробленні певного стандарту та співвіднесення з ним своїх думок і реальної поведінки [3]. Найбільш прийнятним стандартом названо нормативну поведінку, під якою розуміється сукупність правил, обов'язків і шаблонів, що формуються в процесі взаємозв'язку членів групи (мається на увазі мала група), спонукаючи тим самим особистість, котра належить до цієї групи, своїми діями і вчинками сприймати чи відкидати ці еталони, відповідно створюючи собі певний авторитет.

Аналіз результатів досліджень основних характеристик соціальної поведінки представниками різних наукових галузей засвідчив їх корисність для здійснення соціально-

педагогічної діяльності. У процесі соціалізації учнів та студентів необхідно враховувати те, що результати людської діяльності визначаються значною мірою її внутрішніми параметрами. Одночасно вони обов'язково залежать і від зовнішнього середовища, яке впливає на людину як соціальну істоту. Звідси напрашується висновок, який необхідно реалізувати в соціально-педагогічній практиці: для того, щоб поведінка індивіда регулювалася суспільно схвалюваними цінностями нормами, останні мають набути для нього індивідуально-особистісного значення. Адже неможливо свідомо керуватися тим, що нав'язане ззовні. Механізми здійснення таких перетворень можуть стати об'єктом подальших соціально-педагогічних досліджень.

Список використаних джерел

1. Асеев В. Г. Мотивация и формирование личности / В. Г. Асеев. — М.: Мысль, 1976. — 157 с.
2. Баширова Т. Н. Противоречивость социально-психологических характеристик личности как основа виктимного поведения студентов [Электронный ресурс] / Т. Н. Баширова // Современные проблемы науки и образования. — 2013. — № 6. — Режим доступа: www.science-education.ru.
3. Бенько Л. С. Социально-психологичні особливості генезу поведінки у студентській групі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05 Соціальна психологія, психологія соціальної роботи / Л. С. Бенько. — К., 2007. — 17 с.
4. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения / Маргарита Исидоровна Бобнева. — М.: Наука, 1978. — 311 с.
5. Голубкова Н. Я. Социальное поведение учащейся молодежи [Электронный ресурс] / Н. Я. Голубкова. — Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/840/686/1217/024.Golubkova.pdf>.
6. Горностай П. П. Личность и ее роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. — К.: Интерпресс ЛТД, 2007. — 312 с.
7. Спирина Т. П. Социальное поведение личности как философская проблема: дисс. ... кандидата филос. наук: 09.00.11 / Т. П. Спирина. — Волгоград, 2001. — 128 с.
8. Стрелкова А. Л. Социально-педагогичні умови формування позитивно спрямованої поведінки молоді засобами соціальної реклами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 Соціальна педагогіка. — К., 2007. — 19 с.
9. Черемушников И. И. Технологии диагностики девиантного поведения в студенческой среде / И. И. Черемушников, С. В. Нотова // Вестник ОГУ. — 2008. — № 12. — С. 124—129.
10. Ярушкин Н. Н. Социальные страхи как регулятор ответственного поведения личности / Н. Н. Ярушкин, Н. Н. Сатонина // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Психология. — 2007. — № 1. — С. 78—84.

L. GRITSYUK, A. LYAKISHEVA

Lutsk

SCIENTIFIC APPROACHES TO STUDY ESSENCE OF SOCIAL INDIVIDUAL BEHAVIOR AS A BASIS FOR THE SOLUTION OF SOCIAL AND EDUCATIONAL PROBLEMS

The article deals with the theoretical background study of the characteristics of the individual social behavior and the role of research in social and educational terms.

Relevance of the topic due to the need in-depth study of the characteristics of social behavior in the period of radical changes in Ukrainian society.

The article is an analysis of modern scientific approaches to the study of the phenomenon of social behavior for the possibility of their use in solving social and educational problems.

Objective of the article: identify research areas study the essential features of social behavior; reveal the importance of the research to improve the effectiveness of social and educational activities.

Key words: social behavior, social norms, motives, values, social role, personality, positively directed behavior.

Л. ГРИЦЮК, А. В. ЛЯКИШЕВА

г. Луцк

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ СУЩНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПРОФФЕСИОНАЛЬНО УСПЕШНОЙ ЛИЧНОСТИ КАК ОСНОВА ДЛЯ РЕШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

В статье раскрыты теоретические принципы изучения особенностей социального поведения личности и роль таких исследований в социально-педагогическом измерении.

Актуальность темы предопределена необходимостью углубленного изучения характеристик социального поведения в период кардинальных изменений в украинском обществе.

Целью статьи является анализ современных научных подходов к изучению сущности феномена социального поведения для их использования в решении социально-педагогических проблем.

Задания статьи: определить научные направления изучения сущностных особенностей социального поведения; раскрыть значение осуществлённых исследований для повышения результативности социально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: социальное поведение, социальные нормы, мотивы, ценности, социальная роль, личность, положительно направленное поведение.

Стаття надійшла до редколегії 01.07.2015